

Herzog Csilla

Pannon Egyetem, Társadalomtudományi Intézet

herzog.csilla@mftk.uni-pannon.hu

Pillanatkép a médiaműveltség hazai helyzetéről 2020-ban

Absztrakt

Az idei év sötét foltként kerül be a hazai médiaműveltséggel foglalkozó kutatók emlékezetébe, hiszen az új Nemzeti alaptanterv (Nat2020) életbelépésével kivezetésre kerül az e területet felölelő mozgóképkultúra és médiaismeret tantárgy a köznevelés rendszeréből.

A helyzet paradoxona, hogy 2016-ban elfogadásra került Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája (DGYS) (1488/2016. (IX.2.) Korm. határozat) amelynek célja a felnövekvő generációk felkészítése a digitális világban való felelős és tudatos magatartásra.

Előadásomban a Nat2020 és a DGYS dokumentumok összehasonlító tartalomelemzésével próbálok választ kapni arra, hogy hol áll jelenleg a médiaműveltség hazai helyzete.

Bevezetés

A 21. század a hálózatok forradalmáról szól, és a folyamat drámai változásokat – korlátlan lehetőségeket, ugyanakkor kockázatokat is – hozhat mindennapi életünkbe, munkánk és tanulmányaink terén is. Egy 2016-ban megjelent tanulmány szerint: *„Napjainkban a munkakörök mintegy 90%-ához szükség van valamilyen szintű digitális készségre. Amennyiben a digitális kompetenciákat nem sikerül minden korosztálynak elsajátítania, akkor nagy a kockázata annak, hogy Európa éppen versenyképességének legjelentősebb tényezőjét, a magasan képzett és iskolázott munkaerőjét veszíti el.”*(Európai Bizottság, 2016)

A 21. században az írni-olvasni tudás és számolás mellett a digitális készségek is az általános műveltség részét képezik, az élet minden területén szükség van rájuk. Ahhoz azonban, hogy az egyének a digitális társadalomban képesek legyenek eligazodni és boldogulni, illetve a digitális kockázatokat meg tudják oldani, olyan kompetenciákra van szükségük, amelyek segítségével meg tudnak felelni a digitális átalakulás kihívásainak, és élni tudnak annak lehetőségeivel.

A digitális kompetencia, mint kulcskompetencia az egész életen át tartó tanuláshoz is szükséges. Rohamosan fejlődő digitális társadalmunkban a technológiák magabiztos és kritikus gondolkodásmóddal történő alkalmazását ezért minden állampolgárnak el kell sajátítania.

Jelen tanulmány központi kérdése, hogy a 2020 januárjában bevezetett Nemzeti Alaptantervben miként szerepel a médiaműveltség és a digitális kompetencia terület, illetve hogyan alakul az ezeket az ismereteket és készségeket fejlesztő mozgóképkultúra és médiaismeret tárgy hazai közoktatási helyzete.

Vizsgálati módszerem a kvalitatív, összehasonlító tartalomelemzés, alapjául a 2016-os Digitális Oktatási Stratégia, a szintén ugyanebben az évben előterjesztett Digitális Gyermekvédelmi Stratégia, illetve a 2018-ban az Európai Bizottság által elfogadott Digitális Oktatási Cselekvési Terv szolgált. Ezeket vettem össze a 2020-as Nemzeti alaptantervvel, fókuszálva a médiaoktatásra és a fentebb megnevezett digitális és média ismeretekre, készségekre.

Az információs műveltség és a médiaműveltség kapcsolata

Az elmúlt néhány évben egyre bővülnek a különböző műveltségterületek, és ezek között megnevezésre kerülnek olyanok, mint pl. a digitális-, az információs-, és a kritikai műveltség, amelyek a kommunikációs tér használatának különböző aspektusai, a tájékozódáshoz és részvételhez kapcsolódó különböző képességek mentén értelmeznek és fogalmazznak meg fejlesztési célokat. (Nagy, 2016) Jelen tanulmányom fókuszában az információs, a digitális, és a médiaműveltség definíciók állnak, ezeket igyekszem röviden összefoglalni.

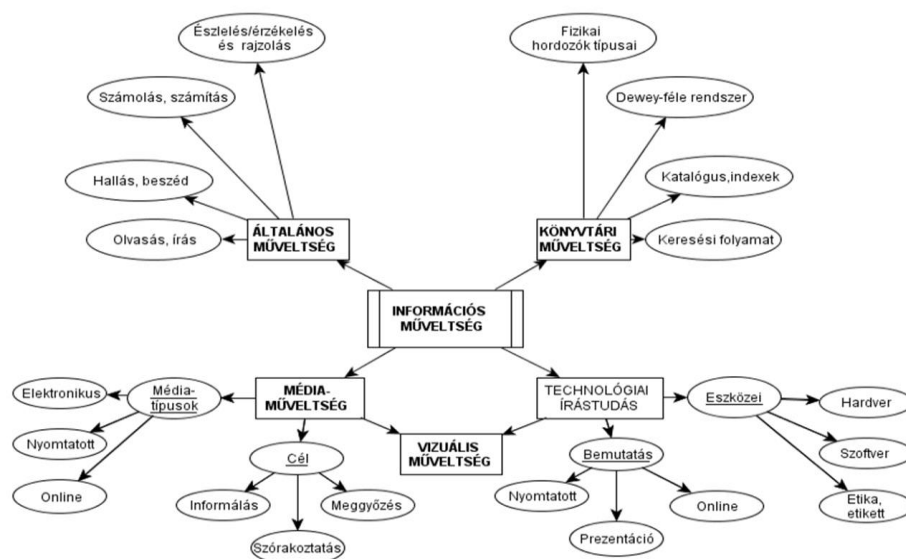
Az *információs műveltség* mindazon ismereteket és készségeket felöleli, amelyek az információszükséglet felismerését, a megfelelő információ megtalálását, értékelését és felhasználását biztosítják. A fogalomba tartozó készségek között egyre hangsúlyosabb szerepet kap az információk közötti szelektálás, illetve az információ hitelességének és megbízhatóságának vizsgálata, az információ felhasználásának felelősségi, etikai szabályai, illetve az aktív oldal: hogyan kommunikálható, osztható meg az információ a nyilvánosságban. (CILIP, 2012)

Nagy Krisztina (2016) szerint: „...A *digitális műveltség* fogalma egyidős a digitális technológia eredményeként kialakult információs környezetben az új kommunikációs formák, tevékenységek, eszközök megjelenésével. Kezdetben, olyan számítógépes tudásként – hardver és szoftver ismeretként – definiálták, amely képessé tesz az információs technológia nyújtotta lehetőségek használatára. Az internet elterjedésével a fogalom jelentősen kibővült, mivel már a világháló működéséhez kapcsolódó funkciókat is ide sorolták a kutatók például a keresőmotorok használatát, a világhálón való hatékony információkeresést”.(Nagy, 2016) Buckingham meggyőzően érvel amellett, hogy a digitális írástudás több mint funkcionális képességekészlet. A teljes értékű digitális írástudáshoz mindezekon túl

értelmező, szövegalkotási kompetenciára is szükség van, amely birtokában megfelelően tudjuk használni a digitális eszközöket a digitális tartalmak elérésére, értékelésére és szintetizálására, továbbá új tartalom előállítására, valamint közlésére, másokkal való kommunikálására. (Buckingham, 2006)

A *médiaműveltség* az információs műveltség egyik fontos eleme, amely a 21. században egyre nagyobb jelentőséggel bír, köszönhetően annak a digitális környezetnek, amelyben az egyénnek élnie és érvényesülnie szükséges (lásd 1. számú ábra). A folyamatosan megújuló és változó mediális környezet állandó kihívást és alkalmazkodó készséget vár el az eszközök használatától, illetve nyitottságot, hogy az egyén már meglévő készség- és ismerethalmaza képes legyen flexibilisen reagálni az újonnan érkező külső ingerekre.

1. ábra Az információs műveltség elemei



Forrás: Varga Katalin (2008): A 21. század műveltsége.

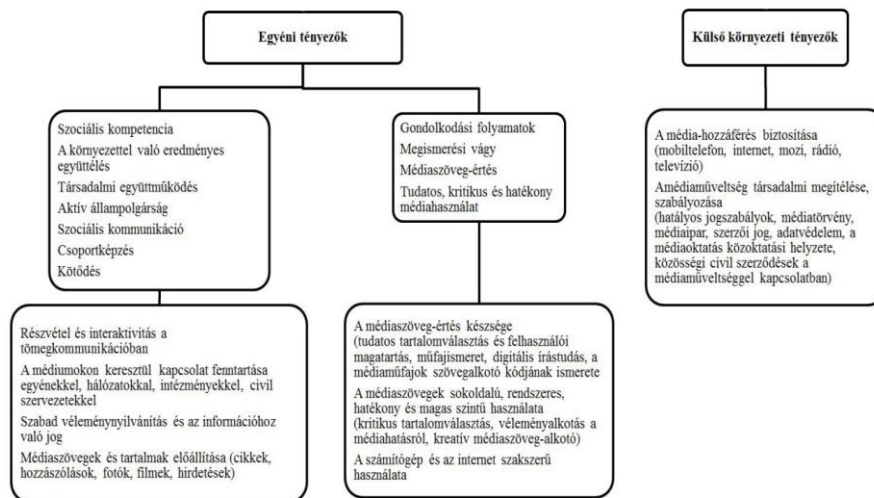
Az információs műveltség fogalma az európai és az Európán kívüli kultúrákban

(<http://mek.oszk.hu/06300/06355/html/index.htm>)

A médiaműveltségre az egyéni és a külső környezeti tényezők egyaránt hatnak (lásd 2. számú ábra). A 21. századi digitális társadalomban az egyéni tényezők közül a közösségi online fórumok hatékony használatához szükséges szociális, és társas készségek készlete kap egyre hangsúlyosabb szerepet, mert ennek köszönhetően lesz képes az ember pl. egy nagyobb közösséggel való kommunikációra, a tömegkommunikációban való interaktív részvételre, a társadalmi együttélésre, az e-állampolgári aktivitásra, az egyénnel, civil szervezetekkel, hálózatokkal történő kapcsolat fenntartására, és médiaszövegek előállítására is.

Az egyéni tényezők ugyanakkor szoros kapcsolatban állnak a kognitív, belső gondolkodási folyamatokkal is, amelyek az elsajátított ismeretek és készségek birtokában médiatudatos és kritikus médiaszöveg-értéshez, hatékony, illetve kreatív médiahasználathoz vezet.

2. ábra A médiaműveltség struktúrája



Forrás: Celot, López és Thompson (2009): Az európai médiaműveltségi szintek értékelésére vonatkozó kritériumok

http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/eavi_study_aces

Tanulmányomban főként a külső környezeti tényezőkre kívánok fókuszálni, ezek közül is kifejezetten a hazai médiaoktatás közoktatási helyzetére, annak múltbeli és jelenlegi szabályozására igyekszek kitérni, illetve foglalkozni kívánok a médiaműveltség témával kapcsolatba hozható magyarországi és európai hatályos jogszabályok részletesebb áttekintésével és összevetésével is.

A médiaműveltség fogalom tartalmi változásai

Az elmúlt csaknem 3 évtizedben a médiaműveltség definíciója újabb és újabb tartalmakkal bővült, követve a médiatechnológiai eszközök fejlődését (lásd 3. ábra). A 90-es évek közepén épült be a fogalomba a kritikus médiaszöveg-értés, és a tudatos tartalomválasztás, amely a 2000-es évek folyamán a digitális írástudás készségével is kibővült. Egy korábbi definíció szerint: „A médiaműveltség olyan készségek, ismeretek és értelmezési képességek összességét jelenti, melyek alapján a fogyasztók hatékonyan tudják használni a médiát. A médiaműveltség hatékony használatán értjük a médiatartalmak tudatos választását, a médiatartalmak és szolgáltatások jellegének megértését, illetve

hogy képesek legyünk hasznosítani az új kommunikációs technológiák által nyújtott lehetőségek teljes körét”.¹

Az új médiaműveltség alatt egy olyan sokrétű műveltséget (*multiple literacy*) értünk, amely kiegészül a digitális, információs, kritikai műveltséghez is sorolható elemekkel, és ezek együttesen teszik képessé az egyént a jelen kommunikációs környezetben való aktív részvételre. Érdemes úgy tekinteni rá, mint a társas készségek igen színes készletére, amely képessé tesz egy nagyobb közösséggel való kommunikációra, és nem csupán az önkifejezés, az önreprezentáció egyszerű individuális készsége. (Jenkins, 2006) A definíció tartalma tehát tovább tágult, mert a korábban használt tömegmédia előregyártott üzenetein kívül a digitális kommunikáció egyéb formáira, lásd a közösségi média világára is kiterjed, ahol a hagyományos tömegmédiából és az egyéb kommunikációból származó üzenetek keverednek egymással.

Nagy (2016) szerint: „A digitális technológia rendkívül széles palettáját kínálja az interaktív médiafelületeknek, ahol önálló nyelvhasználattal, viselkedési kultúrával, szokásokkal kisebb-nagyobb közösségek hálózatai jönnek létre. Az új virtuális terek új kapcsolódásokat, az információszerzés, illetve információáramlás új csatornáit nyitják meg. Az új médiaműveltségnek erre az új helyzetre is reagálnia kell, ezért a fogalomba olyan képességek is beleértendőek, mint az együttműködés, a szociális cselekvés, vagy a társadalmilag felelős médiahasználat” (Nagy, 2016)

Amint arról az infografika is tájékoztat (lásd 3. számú ábra) a médiaműveltség készségeivel rendelkező egyén a következő jellemzők mentén írható le: tudatosan és biztonságosan használja a médiumokat, képes beosztani idejét, tiszteletben tartja és védi a személyiségi jogokat és rendelkezik a hiteles önreprezentáció készségével.

¹ <http://www.euparl.europa.eu/sides/getDoc.do?..2006-0399>

3. ábra A médiaművelt állampolgár ismérvei



Egy 2013-ban lezárt kutatási eredményünk szerint, a 14-18 éves korosztály médiaműveltsége szignifikáns kapcsolatban áll a médiaoktatáshoz való hozzáféréssel, ez a külső környezeti tényező tehát képes hatást gyakorolni az egyén médiaműveltségére. Tanulmányom folytatásában röviden vázolom, hogy hazánkban milyen közoktatási múltja és jelene van a médiaoktatásnak.

A hazai médiaoktatás múltja (1957-2019 között)

A kezdeti évtizedeket (1957-1965 között) a filmesztétika túlsúlyával írhatjuk le, a hazai és az európai, illetve az orosz filmalkotások, gyakran művészfilmek tanórán és iskolaidőn kívüli, filmklubokban való bemutatásával. Ezt követően 1980-ig a tantervekben megjelenik a filmoktatás, majd 1995-ig különböző helyi megoldások, kísérletek, filmklubok stb. mentén történt a médiapedagógia útkeresése.

Az 1995-ben kiadott Nemzeti alaptantervben a mozgóképkultúra és médiaismeret tantárgy bekezdésével a tíz műveltségi alapterület egyikébe – mégpedig a Kommunikációs kultúra műveltségi területébe – amely már igen közel állt a médiaműveltség témához. Az oktatási alapidokumentum alkotói szerint kiemelt szempont, hogy a jelen kor iskolájának olyan fiatalokat kell nevelnie, akik az új audiovizuális környezetet nem csak értik, hanem képesek azt szelektíven is használni. A mozgóképkultúra és mé-

diismeret tantárgy oktatását a 7–10. évfolyamára írták elő. Óraszámokat viszont nem rendelt hozzá, csupán javaslatot tettek az óraszámok egyes műveltségi területekre vonatkozó százalékos arányaira. Az oktatási formák is igen változatosak: önálló és integrált módon, komplex művészeti tárgyként, vagy komplex társadalomismereti formában is lehetségesnek tartották a tantárgyi tartalmak közvetítését.

A médiaoktatással kapcsolatos következő lényegi változást a *Kerettanterv 28/2000* (IX. 21.) OM rendelet hoz, amely új tantárgyi keretben, ún. modultantárgyként, „résztantárgyként” nevezi meg a mozgóképkultúra és médiaismeret, kisebb óraszámokkal, gyakorlatorientált céllal, a készségfejlesztés kapcsán pedig érzékelhető egy más attitűd, a tömegkommunikációs eszközök veszélyeinek hangsúlyozása. Az oktatási szakdokumentum további sajátossága, hogy a médiaoktatás a hagyományos tantárgyakhoz képest kisebb órászámmal rendelkezett – 8. évfolyamon 37, 11–12. évfolyamon összesen 37 tanóra. A legtöbb iskolában heti egy órában, a következő formákban foglalkoznak a média oktatásával: önálló tantárgy keretében, integrálva különböző tantárgyak részelemeként, fakultációs programként, szakközépiskolákban (műszaki, közgazdasági, művészeti stb.) önálló szakirányként, szakkör formájában (foto, illetve videó szakkör, multimédia stb.), iskolaújság, iskolarádió, zárt rendszerű iskolatévét, filmklub. Azt, hogy a mozgóképkultúra és médiaismeret tárgy miként, milyen formában és keretben ágyazódik be az adott intézmény képzési struktúrájába, számos szakmai és módszertani indok befolyásolja. Az oktatáspolitikai dokumentumok lehetővé teszik a helyi sajátosságok és igények figyelembe vételét, az erre vonatkozó indoklásokat pedig az iskolák helyi tantervei tartalmazzák.

A 2003-as Nemzeti alaptantervben a Kommunikációs kultúra műveltségi területet átnevezik – reagálva az időközben egyre hangsúlyosabb digitális info-környezetre – Információs és Kommunikációs kultúrának.

A 2007-es Nemzeti alaptantervben egy új fogalom jelent meg, mégpedig a digitális kompetencia. A definíció szerint ez a készség és ismeret felöleli az információs társadalom technológiáinak magabiztos és kritikus használatát a munka, a kommunikáció és a szabadidő terén. Az ide tartozó tevékenységek: az információ felismerése, visszakeresése, értékelése, tárolása, előállítása, bemutatása és cseréje, továbbá kommunikáció és hálózati együttműködés az interneten keresztül. Fontos már itt megjegyezni, hogy bár a digitális kompetenciának és a médiaműveltségnek vannak átfedései, de egészében nem feleltethetők meg egymásnak. Ami azonban valóban mindkét képességben közös, az a kritikai gondolkodás és a felelős médiahasználat képessége. Lényeges, hogy 2007-től kezdődően az oktatási alapidokumentumokban ellentmondásosan kezelik a médiaműveltség és a digitális kompetencia fogalmakat, igen gyakran felcserélve, egymás szinonimájaként használva azokat, és mind a mai napig érvényesül a digitális kompetencia irányába történő súlypont eltolódás is. Az alaptantervet

összeállító szakemberek szerint a médiaműveltség területhez a digitális kompetencián kívül a szociális és állampolgári kompetencia, illetve az esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség is szorosan kapcsolható. 2007 és 2012 között a Művészetek műveltségi terület részeként említésre kerülő mozgóképkultúra és médiaismeret tananyag tartalmaival modulként a 7. és a 10. évfolyamon, 18-18 óra keretben foglalkoztak a pedagógusok.

A 2012-es Nemzeti alaptantervben a médiaműveltség fejlesztésével kapcsolatos tartalmak már a keresztantervi kompetenciákhoz, azaz a mozgóképkultúra és médiaismeret tantárgytól függetlenül megvalósításra váró, közös feladatokhoz tartoztak. Ennek az a magyarázata, hogy a médiaműveltség a kiemelt fejlesztési területek közé került, így a szakdokumentum alkotói a közoktatás mind a 12 évfolyamán javasolják az ide tartozó készségek és ismeretek mindennapi oktatásba való beemelését. Az elgondolás kapcsán két ellentmondásra is érdemes felhívni a figyelmet:

- a.) Azok a pedagógusok, akiket a tanárképzés során nem készítettek fel a médiaműveltség oktatására, az ide tartozó ismereteket valószínűleg nem fogják sem a mindennapi oktatásukba, sem pedig a tantermi gyakorlatukba keresztantervi tartalomként beemelni.
- b.) Az alaptanterv újdonsága, hogy a médiatudatosság és a kritikai gondolkodás fejlesztési területekként kerültek megnevezésre, kifejezetten azzal a céllal, hogy a tanulók megismerjék az új és hagyományos médiumok nyelvét, és így a globális nyilvánosság felelős résztvevőivé váljanak. A készségeket állampolgári kompetenciaként definiálják, mégpedig a részvételi demokrácia és a globális kommunikáció meghatározó elemeiként. Ennek az a lényeges következménye, hogy a közoktatás minden szintjén foglalkozni kellett vele. A mozgóképkultúra és a médiaismeret tárgy ugyanakkor nem került át az Ember és társadalom műveltségi területhez, hanem maradt a Művészetek műveltségi területnél.

A gimnázium 9. vagy 10. évfolyamán a tantárgy kötelezően választható, a mozgóképkultúra 16, illetve médiaismeret témakörökben szintén 16 órában. A 11-12. évfolyamon az iskola dönti el, hogy heti – összesen – 2 órában a művészetek műveltségterület tárgyai közül melyiket és milyen arányban tanítja. Ezek az ének-zene, dráma és tánc, vizuális kultúra, illetve a mozgóképkultúra és médiaismeret lehetnek.

A hazai médiaoktatás vázlatos áttekintését követően a tanulmány folytatásában azokra a hazai és nemzetközi oktatási irányelvekre kívánok fókuszálni, amelyek a digitális írástudás és a médiaműveltség fejlesztésének szándékával kerültek ratifikálásra. Ezek közül elsőként a Digitális Oktatási Stratégia témánkhoz kapcsolódó megállapításait gyűjtöm egy csokorba.

Digitális Oktatási Stratégia (DOS)

A Kormány az internetről és a digitális fejlesztésekről kezdeményezett 2015. évi nemzeti konzultáció (*InternetKon*) eredményei alapján fogadta el a magyar társadalom és a magyar nemzetgazdaság digitális fejlesztését célzó Digitális Jólét Programot (*lásd 2012/2015. (XII. 29.) Korm. határozat*), amelynek egyik legfontosabb stratégiai eleme a Digitális Oktatási Stratégia (*lásd 1536/2016. (X. 13.) Korm. határozat*). Az irányelvek elsődleges célja, hogy az oktatási rendszer minden szintjén sikerüljön megteremteni a digitális írástudás tényleges elterjesztésének lehetőségét, hozzájárulva ezzel Magyarország versenyképességének növeléséhez. Ennek érdekében a következő célok kerültek megfogalmazásra:

- A Nat és a kerettantervek felülvizsgálatra szorulnak, a továbbgondolásuk a *digitális kompetencia* fejlesztésének támogatása miatt is szükségszerű.
- A kerettantervek kapcsolódási pontjait minden kimeneti követelmény elem esetében ki kell egészíteni a *digitális kompetencia* fejlesztését támogató elemmel.
- A nem informatika tantárgyak kerettanterveiben is megkerülhetetlen módon jelenjen meg a tanuló *digitális kulcskompetenciáinak* használata.
- A diákok számára épüljön be a tanulási feladatok közé az információkeresés, feldolgozás, a kollaboráció IKT-val támogatott megoldásainak használata, valamint a médiatudatosság fejlesztése.

Amint az a fentebb közölt felsorolásból is érzékelhető, a Digitális Oktatási Stratégiában kiemelt, kissé eltúlzott hangsúlyt kap a digitális kompetencia fogalom. A hatályos Nemzeti alaptantervre és a kerettantervekre úgy tekint, mint felülvizsgálatra szoruló oktatási szabályozásokra, és a szükséges módosítások terén azt javasolja, hogy az új kulcskompetencia, a digitális és a médiatudatosság fejlesztése minden kerettanterv kimeneti követelményében kapjon helyet, illetve tantárgyaktól függetlenül a mindennapos tanulási feladatokban a digitális információkeresésnek és feldolgozásnak, illetve az IKT-val támogatott megoldásoknak is legyen helye.

A Digitális Gyermekvédelmi Stratégia (DGyS)

Választott témánkhoz tartozóan az elemzett dokumentumok közül a 2016-ban elfogadott Digitális Gyermekvédelmi Stratégia (*lásd 1488/2016. (IX.2.) Kormány határozat*) következik. A határozat kifejezetten az online tér kockázataira és a káros tartalmakra fókuszált, a tudatos médiuműveltséget pedig a veszélyekre való felkészültséggel azonosította. A fejlesztés célcsoportjába a tanulók, a szülők, a tanárok, illetve az igazságszolgáltatás érintett szereplői, továbbá az állami gyermekvédelmi rendszer dolgozói egyaránt beletartoztak. A kormányhatározat állást foglalt a médiaoktatás és a tanár-

képzés gyakorlatának átalakítása, illetve az új tananyagok szükségessége mellett, érvként megfogalmazva, hogy ezeknek a külső környezeti tényezőknek alkalmazkodniuk kell az online médiavilág által támasztott követelményekhez.

A DGyS kifejezett célja, hogy megvédje a gyermekeket az internet káros tartalmaitól, módszereitől és annak kockázataitól, felkészítse őket, szüleiket és tanáraikat a tudatos és értékteremtő internet-használatra, ezen túl pedig arra, hogy minél hatékonyabban tudjanak élni az internet nyújtotta lehetőségekkel. A stratégia 3 pillére (1) a tudatosítás és médiaműveltség, (2) a védelem és biztonság, (3) a szankcióalkalmazás és segítségnyújtás a dokumentumban közölt helyzetértékelésben, a célok meghatározásában, valamint az eszközök azonosításában is megjelenik. Jelen tartalomelemző kutatásunk fókuszában a tudatosítás és a médiaműveltség fogalmak állnak, így az ezek fejlesztésére tett javaslatokat a következőképpen összegezhetjük:

- Szükségesek a rendszeres, átfogó internetes gyermekvédelmi mérések és kutatások.
- Meg kell teremteni az információk könnyű elérhetőségét, és fel kell állítani a hitelesítés rendszerét.
- Szükségessé vált a tanárképzés átalakítása, ezzel párhuzamosan pedig foglalkozni kell a szükséges tananyagok előállításával is.
- Meg kell teremteni az igazságszolgáltatás érintett szereplőinek és az állami gyermekvédelmi rendszerben dolgozók, illetve a szülők kötelező mediaképzését.
- Átalakításra vár a gyermekek médiaoktatása, a köznevelés rendszerén belül új alapokra kell helyezni.

A DGyS a médiaműveltség fejlesztéséhez kötődően javaslatot fogalmaz meg az ún. médiahét elnevezésű programsorozatra. A nemformális típusú oktatás során lehetőséget ad a széles módszertani paletta elemeinek alkalmazására, meghívott vendégek előadására, érintettek nyilvános diskurzusára, közös kutatási programokra, prezentációkra, szülők bevonására.

Az elképzelés szerint minden oktatási félévben, egy-egy héten keresztül 14.00-17.00 óra között kiscsoportos foglalkozások/szekció/plenáris előadások formájában foglalkoznak az 1. a, 4. a, 7. és a 11. évfolyamos diákokkal. A dokumentum szakmai előterjesztői szerint az új módszertani megoldás előnye, hogy a tömbösített és projektelven szerveződő intenzív médiaoktatás megfelel az online médiavilág által támasztott követelményeknek és kihívásoknak, ugyanakkor nem növeli jelentősen a gyermekek és a pedagógusok terheit. A médiaheteken ugyanakkor nem kötelező, csak ajánlott a részvétel. A foglalkozásokat követően a tanulók feladatot kapnak, amelynek eredményeiről beszámolnak.

A médiahét választott témái igazodnak a különböző korosztályok életkori sajátosságaihoz. Ezek közül néhány: médiahasználat/függőségek, a sztereotipizáció/gyűlöletbeszéd, a valóság és a virtualitás keveredése, a valóságismeret gyengülése/reprezentációk, az adatbázisok sérülékenysége, nemlineáris olvasás kontra hagyományosan strukturált szövegek/iskolai követelmények ellentmondásai, a manipuláció, a mediatizált testkultúra/nemi szerepek, a generációk közti átjárhatóság csökkenése/túltiltás, a tudatos tartalomválasztás problémái a konvergens technikai platformokon; társadalmi egyenlőtlenségek, stb.

A 2016-os kormányhatározat szerint a jövőbeli tanárképzésben arra is fel kell készíteni a hallgatókat, hogy a tanárok saját szaktárgyaikon belül (annak példatárával és ismeretanyagával dolgozva) évente minimum 5-10 tanórányi médiafókuszú tanórát tartsanak, ezek tartalmi korreláljanak a problématerkép valamelyik elemével, reflektálva és tudatosítva azokat. A dokumentum helyzetértékeléséből ugyanakkor az is kiderült, hogy kellő számú szakképzett médiatanár hiányában egy-egy tankerületben csak a későbbiekben indítható a program, ezért a képzési forma bevezetésének időszakában kitüntetett szerep jut az oktatást segítő külsős pedagógusoknak, szakembereknek.

Folytatva a médiaműveltségre fókuszáló dokumentumelemzést, az Európai Bizottság által 2018-ban elfogadott Digitális Oktatási Cselekvési Terv vonatkozó részeit kívánom ismertetni.

Az Európai Bizottság Digitális Oktatási Cselekvési Terve

A brüsszeli határozat (*lásd 2018.1.17. COM(2018) 22*) olyan kulcskompetenciaként értelmezi a digitális kompetenciát, amely készségek és ismeretek elengedhetetlenek az egész életen át tartó tanuláshoz. Ezekre az élet minden területén szükség van, tehát valamennyi polgárnak szükséges elsajátítani azokat. A dokumentum az európai polgári digitális kompetenciakeret 5 területét nevezi meg, ezek a következők:

- Információ- és adatkezelési jártasság;
- Hatékony kommunikáció és együttműködés;
- Digitális tartalmak kritikus használata és azok tudatos előállítása;
- Kiberbiztonság és jóllét;
- Problémamegoldás.

Az európai szintű Digitális Oktatási Cselekvési Terv részletesen taglalja a digitális oktatással kapcsolatos elvárásokat, az oktatáshoz való hozzáférés és az infrastruktúra terén fő feladatként megnevezve a méltányosság és a minőség biztosítását, utalva azokra a kutatási eredményekre, amelyek igazolják, hogy a magas minőség innovatívabb és kielégítőbb tanulási élményt tesz lehetővé.

A határozat állást foglal amellett is, hogy az oktatásban részt vevő gyermekek esetében csökkenti kell a digitális szakadékot. Az egyenlőtlenség és a kirekesztés visszaszorításának kiindulópontja a technológiához való hozzáférés és az összekapcsoltság javítása (pl. a pedagógusok nemzetközi tudásmegosztását támogató ERASMUS+ lehetőségével).

Fontos célként deklarálja, hogy valamennyi európai iskolában legyen biztosított a rendkívül nagy kapacitású széles sávú hálózatos csatlakozás, és az internethozzáférés terén az uniós tagállamok között ne legyenek nagy különbségek. Az oktatás és a tanulás terén hatékonyabban kellene kihasználni a digitális technológiákat, és a közoktatási intézményeket ösztönözni szükséges az európai programozás hetén való részvételre, illetve programozói osztályok indítására.

A határozatban megemlíti azt az újonnan létrehozott európai szintű platformot, amely a digitális felsőoktatás kliensei számára az együttműködés fokozása terén nyújt sokoldalú lehetőségeket. Az Erasmus+ keretében indított egyablakos szolgáltatás az igénylők számára pl. a következőket kínálja: online tanulás, vegyes mobilitás, virtuális egyetemek és a bevált gyakorlatok cseréje a felsőoktatási intézmények között, kiterjesztve ezeket a hallgatók, a kutatók és az oktatók szintjére.

Az európai szintű szabályozás kitér arra is, hogy szükség van az oktatókat, szülőket és tanulókat célzó uniós szintű figyelemfelhívó kampányra az online biztonság, a kiberhigiéna és a médiaműveltség megerősítése érdekében. Sürgetőek továbbá azok a támogató intézkedések, amelyek célja a nemek közötti digitális szakadék további csökkentése. Ennek érdekében a technológiai és a vállalkozói ágazatban érdemes nagyobb teret szánni a digitális és vállalkozói kompetenciák lányok körében történő előmozdítására.

Nemzeti alaptanterv, 2020

A 2020-as Nat *(lásd az 5/2020. (1.31.) Korm. rendeletet)* a 12. évfolyamon a heti 1 órás – azaz évente összesen 34 órás – művészeti fejlesztés keretében a dráma és színház tárgy mellett a kötelezően választható tárgyak között nevezi meg a mozgóképkultúra és médiaismeretet. A korábbi oktatási gyakorlatot megtartva meghagyja a lehetőséget arra is, hogy a középiskolák 11. évfolyamán a művészetre tervezett heti 1 órában az ének-zene, a vizuális kultúra, vagy a dráma és színház mellett a médiaoktatás is megmaradt a választható tárgyak között. Az alaptantervben igen röviden, mintegy 2,5 oldalon sikerült összegezni a tárgy céljait, a feldolgozásra javasolt tananyagokat és a fejlesztési tennivalókat. A tantárgy tartalmi a tanuló médiafogyasztásának fejlesztését, igényességét célozzák meg, illetve a tudatos médiafogyasztóvá válását segítik elő, mintha ez lenne a médiahasználat elsődleges célja. Az is igazolható, hogy a tantárgyhoz csatolt fejlesztési tevékenységek jelentős szerepet játszanak a Nat-ban megfogalmazott valamennyi kompetencia fejlesztésében *(lásd pl. a tanulás, a kommunikáció, a digitális kompetencia, a kollaboratív munkavégzés, a személyes és társas kapcsolati kom-*

petencia, a kreativitás, az önkifejezés, a kulturális tudatosság, a munkavállalói, az innovációs és vállalkozói kompetenciák), tehát erősödni látszik a tantárgyaktól függetlenül fejleszthető keresztkompetenciákat hangsúlyozó szemlélet. Elgondolkodtató, hogy a 2020 januárjában hatályba lépett Nat a digitális kompetenciát összemossa és egyenértékűnek tartja a médiaműveltséggel, illetve a médiatudatossággal.

Oktatási dokumentumok – médiaműveltség fókuszú - összehasonlító elemzése

Az elemzés során 4 forrásanyagból dolgoztam, ezek a Nemzeti alaptanterv 2020, a Digitális Oktatási Stratégia, a Digitális Gyermekvédelmi Stratégia és az Európai Bizottság Digitális Oktatási Cselekvési Terve. A dokumentumok összevetésének célja, annak igazolása, hogy a hatályos alaptanterv alkotói milyen alapelvek mentén értelmezték a médiaműveltséget, a vonatkozó hazai és nemzetközi oktatási szabályozásokból milyen elemek, és hogyan kerültek áttemelésre. A felvetett kutatói kérdésekre az alábbi lényeges megállapítások tehetők:

- A médiaműveltség és a médiaértés témakörei, illetve ismeretei a 2020-as Nemzeti alaptantervben, több műveltségi területhez is kapcsolódnak, tehát a közoktatás első 10 osztályában az összes tantárgy kerettanterveinek kimeneti követelményei kiegészültek a digitális kompetencia fejlesztését támogató elemekkel. Ennek szükségességére még a Digitális Oktatási Stratégia hívta fel a figyelmet, tehát ez a szemlélet tárgyiasult;
- A közoktatás 1-10. évfolyamán már nem szerepel önálló tantárgyként a mozgóképkultúra és médiaismeret, így már nem növeli jelentősen a gyermekek és a pedagógusok terheit. Erről a szándékról, és a megvalósítás lehetséges formájáról a Digitális Gyermekvédelmi Stratégiában olvashattunk, ez köszön vissza a hatályos oktatási szabályozásban;
- A közoktatás első 10 évfolyamában a mozgóképkultúra és médiaismeret tárgyhöz sorolt korábbi tartalmak megosztásra kerültek a Vizuális kultúra 1-10., a Digitális kultúra 3-11., illetve a Mozgóképkultúra és médiaismeret 11-12. évfolyamainak tárgyai között. A médiaműveltséggel és a médiaértéssel, illetve a tudatos médiahasználattal kapcsolatos ismeretek és fejlesztési területek az életkori sajátosságok figyelembe vétele mentén kerültek besorolásra. Ez a szemlélet is a Digitális Gyermekvédelmi Stratégia leiratához áll legközelebb, ezt veszi alapul;
- A tanulók 17-18 éves korukig a legkülönbözőbb tanórákon többnyire nem a szakképzett médiaoktatóktól kapnak ismereteket a médiafolyamatok, a médiahatások, illetve a médiaszövegek, illetve a médiában megjelenő erőszak jelenségének kritikai értelmezéséről;
- A különböző tárgyak kimeneti követelményeinek összegzéséből az látszik, hogy a médiát az egyénre gyakorolt negatív, veszélyes hatásai felől ítéli meg, tehát igen erősen érvényesül a Digitális Gyermekvédelmi Stratégia szemlélete.

- A tanterv egészéből kimarad ugyanakkor, hogy a médiát a használók miként alakítják, hogyan veszik birtokba és használják saját igényeik szerint ismeretek megszerzésére, játékra, tanulásra, szórakozásra, vagy más egyébre.

Összegzés

Már a 2010/2011-ben lefolytatott kutatásunk is igazolta, hogy a 14-18 éves tanulók médiaműveltségének különbségei olyan háttérváltozókkal magyarázhatók, mint pl. a médiaoktatáshoz való hozzáférés, a válaszadók neme, illetve a médiatechnológiák széles körű hozzáférése. A mozgóképkultúra és médiaismeret tárgy közoktatásbeli helyzete már ekkor is bizonytalan volt, alacsony társadalmi, szakmai presztízzsel. A 4 oktatási dokumentumra kiterjesztett összehasonlító elemzés eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy a jelenlegi keretek között a tárgy súlypontja tovább gyengült. Az alacsony óraszám, az integratív jelenlét, valamint a kevés számú szakképzettséggel (és sokszor hiányos kompetenciával) rendelkező pedagógus a tanulók médiatudatosságra nevelését nem tudja maradéktalanul megvalósítani.

A digitális környezet térhódítása miatt valójában a pedagógusok nehéz helyzetben vannak: a tanárképzés egészében még kiforratlan, hogy miként kezeljék a médiaműveltség, ezen belül a médiatudatosságra nevelés területét, illetve teljes körűen ahhoz sem kapnak módszertani útmutatást, hogy miként tudják az oktatás során aktívan és biztonságos módon alkalmazni a médiát.

Elgondolkodtató, hogy a hatályos közoktatási alaptantervben nem csupán túlhangsúlyozott a digitális kompetencia fejlesztési igénye, hanem egyenértékűnek fogja fel a kiemelt jelentőséggel bíró médiaműveltséggel és a médiatudatossággal. Ugyanakkor az már inkább elszomorító, hogy a médiát alapvetően az egyénre gyakorolt negatív és veszélyes hatásai felől közelíti meg. Csupán azt látom biztatónak, hogy heti 1 órában még szerepel a tantárgyak között, és nem került teljesen kivezetésre.

Azt gondolom, hogy mivel a közoktatás első 10 évfolyamán az összes kerettanterv kimeneti követelményében megnevezésre került a médiaértés, a médiaműveltség és a digitális kompetencia fejlesztésének célja, így a tanárképzésben a jövőben már nem elkerülhető, hogy elméleti és gyakorlati síkon is foglalkozzanak az ide tartozó ismeretekkel.

Irodalomjegyzék

Buckingham, David (2006):Defining digital literacy. Digital Kompetanse, 4-2006 Vol. 1. 263–276.

<https://doi.org/10.18261/ISSN1891-943X-2006-04-03>

Charter Institute of Library and Information Professionals CILIP – Information literacy skills, 2012.

Digitális Gyermekvédelmi Stratégia 1488/2016. (IX.2.) Kormány határozat

<https://digitalisioletprogram.hu/hu/tartalom/dgys-magyarország-digitalis-gyermekvedelmi-strategiaja>

Digitális Oktatási Stratégia 1536/2016. (X. 13.) Korm. határozat

<https://digitalisioletprogram.hu/hu/tartalom/dos-magyarország-digitalis-oktatasi-strategiaja>

Dóra László (2017): Médiaműveltség az USA-ban – egy bostoni példa

http://nevelestudomany.elte.hu/downloads/2017/nevelestudomany_2017_2_5-15.pdf

<https://doi.org/10.21549/NTNY.18.2017.2.1>

Európai Bizottság Digitális Oktatási Cselekvési Terve Brüsszel, 2018.1.17. COM(2018) 22 final

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52018DC0022>

Európai Bizottság (2016.): IKT a munkához: Digitális készségek a munkahelyen,
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ict-work-digital-skills-workplace>

Györgyi Bajka (2018): Médiaműveltség – írástudás a 21. században

In: <https://epale.ec.europa.eu/hu/blog/media-literacy-literacy-21st-century>

Herzog Csilla - Racsko Réka (2018): A médiatudatosság fejlesztésének lehetőségei a digitális átállás korában In: http://real.mtak.hu/88662/1/Herzog_Racsko.pdf

<https://doi.org/10.17048/AM.2018.27>

Herzog Csilla – Racsko Réka (2013): A 14-18 éves tanulók médiatudatosságának empirikus vizsgálata és fontosabb eredményei.

In: <http://www.irisro.org/inter2013magyar/002HerzogCsilla-RacskoReka.pdf>

Herzog Csilla – Racsko Réka (2012): [Hol tart a hazai médiaoktatás? A tizenévesek médiaműveltségének empirikus vizsgálata a tudatos médiahasználat és kritikus médiafogyasztás vonatkozásában](#)

In: <http://www.oktatas-informatika.hu/2012/07/herzog-csilla-racsko-reka-hol-tart-a-hazai-mediaoktatas-a-tizenevesek-mediamuveltsenek-empirikus-vizgalata-a-tudatos-mediahasznalat-es-kritikus-mediafogyasztas-vonatkozasaban/>

Jenkins, Henry (2006): Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century

<https://doi.org/10.18261/ISSN1891-943X-2007-01-03>

Koltay Tibor (2016): Médiaműveltség, digitális bennszülöttek: a mítoszok vége? In: Iskolakultúra, 2016/1. szám 102 – 109. o.

In: file:///C:/Users/Hallgato/Downloads/EPA00011_iskolakultura_2016_01_12.pdf

Nagy Krisztina (2016): Literacy és felhasználói tudatosság

In: <https://infojog.hu/nagy-krisztina-literacy-es-felhasznaloi-tudatossag-2016-65-17-21-o/>

Nemzeti Alaptanterv 5/2020. (1.31.) Korm. rendeletet

file:///C:/Users/Hallgato/Downloads/MK_20_017.pdf